

กระบวนเรือพระราชพิธี งานศิลป์เหนือสายน้ำ

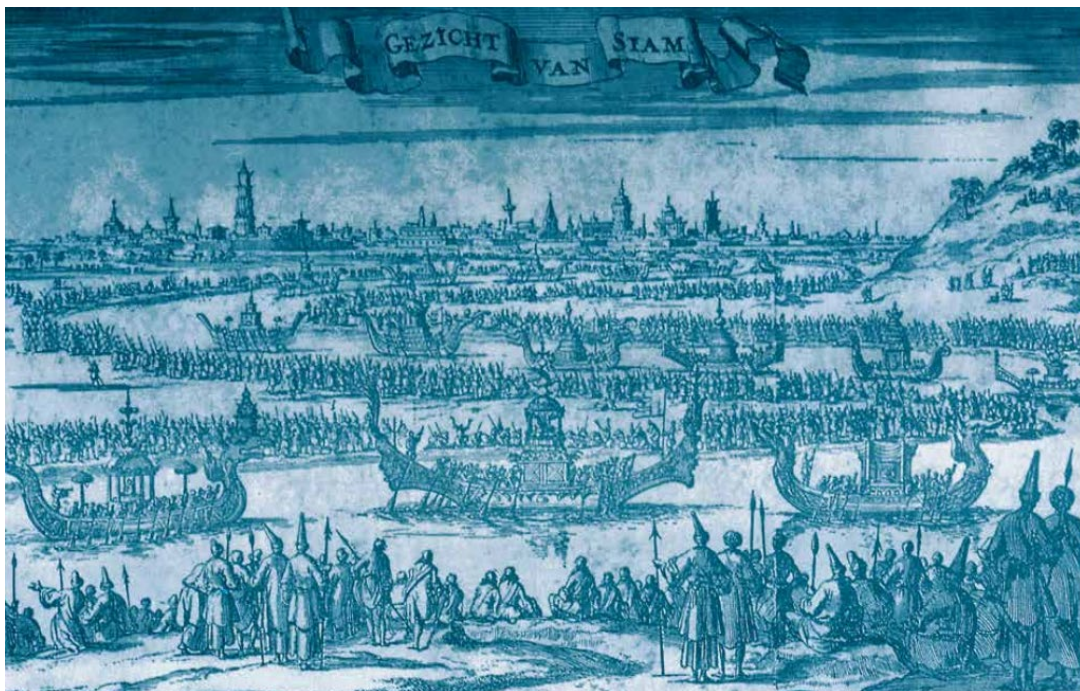
ปรียานุช คำสนอง

อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

๒๐/๔/๒๕๖๙

“...ในวันอาทิตย์ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๗ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ณ วัดอรุณราชวราราม เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๗ ริ้วกระบวนเรือพระราชพิธีจัดเป็น ๕ ริ้วขบวน ความยาวกว่า ๑,๒๐๐ เมตร ประกอบด้วยเรือพระที่นั่งหลัก ๔ องค์ (เรือสุวรรณหงส์, เรือนารายณ์ทรงสุบรรณ ร.๙, เรืออนันตนาคราและเรือ อเนกชาติภูงค์) เรือแซง เรือตั้ง และเรือรูปสัตว์ต่างๆ เช่น เรือเสือทยานชล เรือครุฑเหินเห็จ...”

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค หรือขบวนพยุหยาตราทางชลมารค หรือกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค คือ ริ้วกระบวนเรือพระราชพิธีที่จัดขึ้นสำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปในการต่าง ๆ ทั้งเป็นการส่วนพระองค์และที่เป็น การพระราชพิธี ซึ่งได้ประกอบกรมาแต่โบราณ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ เรื่อยมาจนปัจจุบัน^๑ โดยมีหัวใจสำคัญ คือ **เรือพระราชพิธี** ที่เป็นเรือที่สร้างขึ้นสำหรับใช้ในกิจการของราชสำนัก หรือสถาบันกษัตริย์ เช่น ใช้เป็นเรือรบยามศึกสงคราม เป็นราชพาหนะในการเสด็จพระราชดำเนินในการพระราชพิธีและโอกาสสำคัญต่าง ๆ

ริ้วกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเขียนไว้ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑) จากหนังสือ Guy Tachard} Voyage to Siam, White Orchid Press 1981^๒

^๑ ที่มา : <https://phralan.in.th/Coronation/finalceremoniesdetail.php?id=810> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๙

^๒ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘, **กระบวนเรือพระราชพิธี**, นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗). หน้า ๑๖๙

โดยลำเรือพระราชพิธีจะมีขนาดค่อนข้างใหญ่และยาวกว่าเรือทั่วไป ใช้พายแล่นกินน้ำตื้นบรรจุน้ำได้จำนวนมาก โขนเรือ (หัวเรือ) นิยมทำเป็นรูปลักษณะในตำราปรัมปรา บางครั้งเรียกรวม ๆ ว่า “เรือรูปสัตว์” ลักษณะเรือเช่นนี้ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่น รูปนูนบนกลองมโหระทึกสำริด ที่พบในหลายแหล่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาพหลักฐานการใช้เป็นเรือสำเภาของผู้สูงศักดิ์และเรือรบ ปรากฏบนภาพสลักทับหลังเหนือกรอบประตูบานหนึ่งของปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา (พุทธศตวรรษที่ ๑๗) และปรากฏอยู่ในภาพสลักหินบนผนังระเบียงปราสาทบายัน เมืองเสียมราฐ ประเทศกัมพูชา (พุทธศตวรรษที่ ๑๘) สันนิษฐานว่าเรือพระราชพิธีของไทยมาจากเรือต้นแบบดังกล่าว^๓

โขนเรือรูปครุฑ ศิลปะอยุธยา ราว 300-400 ปีมาแล้ว จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นโบราณวัตถุที่งมพบได้จากแม่น้ำลพบุรี
ที่มา : <https://board.postjung.com/1653527> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๙

กระบวนการเรือพระราชพิธีในประวัติศาสตร์ไทยปรากฏขึ้นครั้งแรกและมีความเก่าแก่ที่สุด คือ การจัดกระบวนการรับพระศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลึงกาที่ปมหาสามิเป็นเจ้า ซึ่งเป็นหลานพ่อขุนผาเมือง ที่ได้ไปบวชเรียนอยู่ที่ลังกากลัสู่กรุงสุโขทัยในสมัยพระเจ้าลิไท ซึ่งพระองค์ทรงจัดกระบวนการรับเสด็จด้วย นอกจากนี้ในหนังสือเรื่องนางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ที่เดิมสันนิษฐานว่า น่าจะมีหนังสือเก่าเขียนไว้ในสมัยสุโขทัยด้วยกล่าวถึงพระร่วงเจ้า จากหนังสือเล่มนี้พบว่ามีชื่อเรือพระที่นั่ง ๒ ลำ ถูกใช้ในพิธีอาศุข อันเป็นพระราชพิธีโบราณ ที่ประกอบขึ้นในเดือน ๑๑ เพื่อสังเวทพระนารายณ์ (วิษณุ)

^๓ ข้อมูลจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี เข้าถึงเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๘

คือ เรือพระที่นั่งชัยเฉลิมภรณ์ กับเรือพระที่นั่งชัยสินธุพิมาน เมื่อตรวจสอบกับชื่อเรือพระที่นั่งที่สร้างในสมัยหลัง โดยเฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ไม่ปรากฏว่ามีเรือพระที่นั่งชื่อดังกล่าว จึงทำให้น่าเชื่อได้ว่าอาจจะเป็นชื่อเรือพระที่นั่งในสมัยสุโขทัยมาแต่เดิม

อย่างไรก็ดีในหนังสือนางนพมาศปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ ซึ่งเหมือนกับเรือพระที่นั่งในครั้งรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องที่มีการแต่งเติมบางตอนขึ้นใหม่เข้าไปในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์เล่มเดิมในรัชกาลที่ ๓ ดังที่สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานไว้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเรือพระที่นั่งมาตั้งแต่รัชกาลพระมหาจักรพรรดิ คือ เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓ – ๒๑๔๘) มีเรือพระที่นั่งสุพรรณวิมานานาวา ซึ่งทรงใช้เพื่อเสด็จไปเมืองเพชรบุรีและสามร้อยยอด รัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ (พ.ศ. ๒๒๔๕ – ๒๒๕๓) ปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งมหานาวา ท้ายรถ ในคำให้การชาวกรุงเก่าปรากฏชื่อเรือพระที่นั่ง มี ๘ ลำ ที่ล้วนตั้งบุษบกที่กลางลำและเรือขบวน มี ๒๘ ลำ^๔ มีบันทึกชาวต่างชาติที่กล่าวถึงขบวนเรือพระราชพิธีของไทย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ – ๒๒๓๑) กล่าวคือ

- ๑) เรือแต่ละลำทำจากซุงท่อนเดียว ลำยาวและแคบ บางลำจุฝีพายได้มากกว่า ๑๐๐ คน แล่นได้เร็วแม้กระทั่งทวนกระแสน้ำ
- ๒) เรือแต่ละลำแกะสลักตกแต่งและปิดทองประดับงามจับตา ส่วนใหญ่มีโขนเรือบงบอกลักษณะที่เรียกว่า “เรือรูปสัตว์”
- ๓) ขบวนเรือเป็นระเบียบ มีความพร้อมเพรียง สอดประสานกันทั้งการพายและการร้องเห่เรือ

รูปแบบของเรือพระราชพิธีของไทยในปัจจุบัน ที่ยังคงรูปแบบลำเรือยาวและแคบ มีฝีพายจำนวนมากและมีโขนเรือรูปสัตว์
ปริยานุช (๒๕๖๘)

^๔ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘, *กระบวนเรือพระราชพิธี*, นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗). หน้า ๔ และ หน้า ๗

เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๒ ในพุทธศักราช ๒๓๑๐ เรือพระราชพิธีได้รับความเสียหายเกือบหมด แม้จะมีการสร้างขึ้นใหม่อีกหลายลำหลังจากการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๓๒๕ เป็นต้นมา แต่เรือส่วนใหญ่ก็ถูกทำลายในคราวสงครามโลก ครั้งที่ ๒ (พุทธศักราช ๒๔๘๓ – ๒๔๘๘)^๕ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ สำนักพระราชวังและกองทัพเรือได้มอบให้กรมศิลปากรทำการซ่อมแซมดูแลรักษาบรรดาเรือต่าง ๆ ที่ใช้ในพระราชพิธี รวมถึงแบบแผนขบวนพยุหยาตราทางชลมารค โดนเป็นการดำเนินงานสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ในการอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรมและวัฒนธรรมของประเทศ ทำให้เรือพระราชพิธีเป็นเรือที่มีประวัติสำคัญมาแต่โบราณ ยังคงมีความสวยงามในฝีมือช่างและทรงคุณค่าในงานศิลปกรรม ประการสำคัญ ยังสามารถนำมาใช้ในการพระราชพิธีต่าง ๆ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

เรือพระราชพิธีถูกเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี แต่เดิมเป็นอู่หรือโรงเก็บเรือพระราชพิธี อยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวังและกองทัพเรือ อู่เก็บเรือแห่งนี้ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗

อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อย ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย
ปรียานุช (๒๕๖๘)

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี จัดแสดงเรือที่ใช้ในพระราชพิธี ที่มีประวัติความสำคัญมาแต่โบราณ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเรือพระที่นั่งเหล่านี้ไว้เป็นมรดกของชาติ และมีการนำเรือพระราชพิธีลำสำคัญมาจัดแสดงจำนวน ๘ ลำ ประกอบด้วย เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ ๙ เรือครุฑเหินเห็จ เรือกระบี่ปราบเมืองมาร เรืออสุรวายุภักษ์ และเรือเอกชัยเหินหาว นอกจากนี้ยังมีการจัดแสดงขบวนพยุหยาตราทางชลมารค(จำลอง) เครื่องประกอบเรือพระราชพิธี ประกอบด้วย กลุ่มอาคารณ์ภัณฑ์เรือพระราชพิธี

^๕ ข้อมูลจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี เข้าถึงเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๘

(ผ้ามาวน ผ้าหลังคา ผ้าหน้าจั่วและผ้าปีกนกเรือพระที่นั่ง) บัลลังก์บุษบก พนักัญญา พายชนิดต่าง ๆ สิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธีต่าง รวมไปถึงเครื่องแต่งกายของเหล่าฝีพาย และเจ้าพนักงานประจำเรือ^๖

สำหรับเรือพระราชพิธีที่เหลือ นอกจากเรือที่จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี (เรือพระราชพิธีในกระบวนพยุหยาตราชลมารค มีจำนวนทั้งสิ้น ๕๒ ลำ) ด้วยพื้นที่จำกัด เรือรูปสัตว์ ๖ ลำ นำไปฝากไว้ที่ท่าวาสุกรี เรือตั้งและเรือแขง จำนวน ๓๘ ลำ เก็บรักษาไว้ที่แผนกเรือพระราชพิธี กองเรือเล็ก กองทัพเรือ^๗

โขนเรือพระราชพิธีส่วนหนึ่ง ที่ได้รับความเสียหายจากระเบิดเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ถูกเก็บรักษาไว้ ณ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี

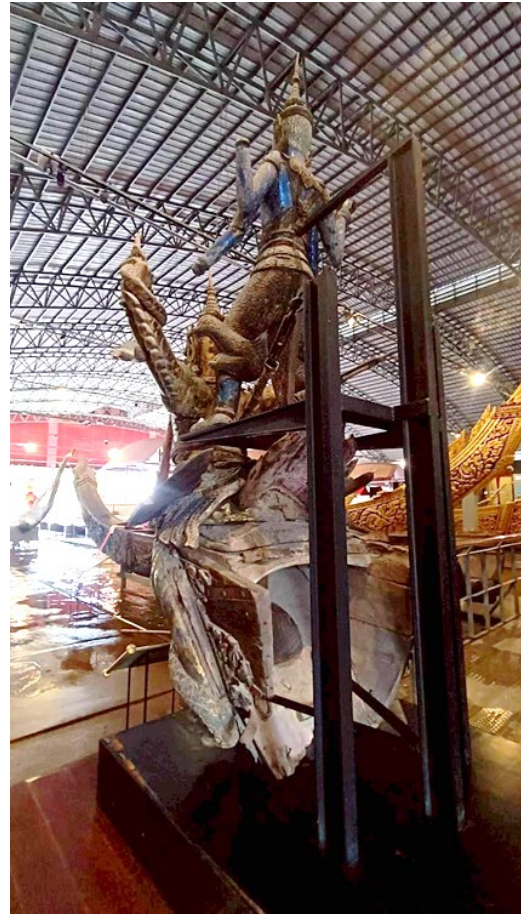
ปริยานุช (๒๕๖๘)

สำหรับผู้ที่สนใจงานศิลปหัตถกรรมไทยชั้นสูง พิพิธภัณฑสถานเรือราชพิธีเป็นสถานที่สมควรแก่การเดินทางไปศึกษาเรียนรู้ เนื่องจากเรือพระราชพิธี คือ ศูนย์รวมของศาสตร์และศิลป์ชั้นสูง ในขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นมรดกของชาติที่มีการสืบทอดต่อเนื่องมากกว่า ๑๐๐ ปี โดยเริ่มตั้งแต่เทคโนโลยีการต่อลำเรือที่นำเป็นการไม้ตะเคียนทองมาทำเป็นกระดุกง หรือกระดุกสันหลังของเรือ สร้างโครงร่างของลำเรือ (กงเรือ) แล้วนำไม้กระดานมาตรึงเข้าด้วยกันโดยใช้ "ไม้ลูกประสัก" (หมุดไม้) และยังคงวิธียุครอยรั้วรวมไปถึงการซ่อมบำรุงด้วยภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน ในการตอกหมันเรือ ด้วยการนำด้ายดิบมาตอกเข้าไปบริเวณร่อง

^๖ ที่มา : <https://db.sac.or.th/museum/museum-detail/175> เข้าถึงเมื่อ วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๙

^๗ ที่มา : <https://www.finearts.go.th/museumroyal barges/view/9803-พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเรือพระราชพิธี> เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๙

ระหว่างไม้กระดานเรือให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำซึมเข้าเรือ หลังจากนั้นจะเป็นการชันยาเรือผสมกับน้ำมันยางยาแนวในร่องและทาทั่วทั้งบริเวณนอกลำเรือป้องกันเพรียงกินไม้ที่จะทำให้เรือผุเร็ว^๘

โขนเรือพระนารายณ์ทรงสุบรรณ สมัยรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๓๖๘-๒๔๑๑ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีชื่อเรียกว่า เรือพระที่นั่งมงคลสุบรรณ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สร้างรูปพระนารายณ์ยืนบนหลังครุฑ เปลี่ยนชื่อเป็นนารายณ์ทรงสุบรรณ โขนเรือนี้เป็นต้นแบบในการสร้างโขนเรือพระที่นั่ง นารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ ๙ ปรียานุช (๒๕๖๘)

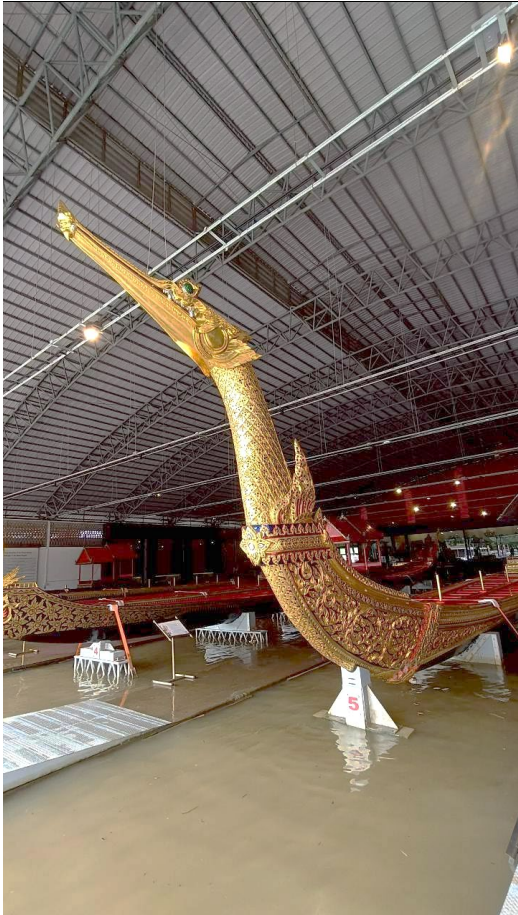
สำหรับขั้นตอนการประดับตกแต่งลำเรือ ประกอบด้วยส่วนของโขนเรือที่แกะสลักจากไม้เป็นรูปสัตว์ตามประเภทของเรือ ลงรักปิดทองลายรดน้ำ ส่วนของลำเรือเป็นการทาสี(ยางไม้)และปิดแผ่นทองคำเปลวทั่วลำเรือ ตัวปลั๊กก็ทำด้วยไม้ เป็นลวดลายแกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ด้วยกระจกเกรียบ (กระจกสีแร่ดีบุก) แผงพนักพิงแกะสลัก ลวดลายลงรักปิดทองประดับกระจกภายใน ลูกแก้วรับชื่อเป็นไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ผ้าคาดหลังคากัญญาเรือเป็นทองแผ่ทำเป็นลวดลาย ลงรักปิดทองประดับกระจก พื้นแดง ลายจั่วและลายผ้ามานโดยรอบประดับ ด้วยทองแผ่ลวด^๙ ส่วนบุษบกของเรือ จะทำจากไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจกจะถูกนำมาติดตั้งเมื่อจะประกอบพระราชพิธี นับได้ว่าเรือพระราชพิธีทุก

^๘ ที่มา : <https://www.thaipost.net/news-update/566959/> เข้าถึงเมื่อ วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๙

^๙ ที่มา : <https://saranukromthai.or.th/oldchild/1719> เข้าถึงเมื่อ วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๙

ลำ คือ งานหัตถศิลป์ชั้นยอดที่รวบรวมศาสตร์และศิลป์หลายสาขาเอาไว้ เมื่อลำเรือเคลื่อนไปบนสายน้ำพร้อมกับเสียงการขับ
กาพย์เห่เรือและการจ้วงพายเรือของฝีพาย ทำให้เรือพระราชพิธีทุกลำเป็นงานศิลป์เหนือน้ำโดยแท้

“สุวรรณหงส์ทรงภู่ท้อย   งามชดช้อยลอยหลังลินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์   ลินลาคเลื่อนเดือนตาชม”

โขนเรือพระที่นั่งเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ ๙ ที่ถูกเก็บรักษาไว้ที่

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี

ปริยานุช (๒๕๖๘)

โขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ ที่เป็นไม้แกะสลักรูปพญานาคปิดทองประดับกระจก
ปรียานุช (๒๕๖๘)

ความงดงามของส่วนท้ายเรือพระราชพิธีที่เป็นงานไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก เช่นเดียวกับส่วนโขนเรือ ในภาพเป็น
ส่วนท้ายเรือเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์
ปรียานุช (๒๕๖๘)

ความงดงามงานไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกบนบุษบกเรือพระที่นั่ง และลายละเอียดของส่วนฐานบัลลังก์กัญญาเรือ
ปรียานุช (๒๕๖๘)

ส่วนประกอบของบัลลังก์กัญญาเรือ เป็นลายแกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ด้วยกระจกเงาเรียบ (กระจกสีแร่ดีบุก)

แผงพนักพิงแกะสลักลงลายลงรักปิดทองประดับกระจก

ปรียานุช (๒๕๖๘)